

Oorlogsverleden van een dirigent

Willem Mengelberg (1871-1951) nam tijdens de Tweede Wereldoorlog te weinig afstand van de bezetter. Frederik Heemskerk schreef over de naoorlogse 'rechtsgang' rond de beroemde dirigent een levendig boek.

tekst S. M. W. Bezemer
beeld ANP

Aan het verschijnen van boeken over de Tweede Wereldoorlog zal waarschijnlijk geen einde komen zolang deze wereldwijde catastrofe niet wordt overschaduwd door een nog grotere. Regelmatig verschijnen er publicaties die nieuw licht werpen op een of ander 'vergeten' aspect van die periode of de nasleep daarvan.

De kwestie-Mengelberg heeft de eerste zes jaar na de oorlog veel stof doen opwaaien. Het ging om de vraag in hoeverre je iemand die apolitiek was maar wel een belangrijke plaats in het openbare leven innam, verantwoordelijk kon stellen voor zijn manier van omgaan met de bezetter. Mengelberg was

een wereldberoemd dirigent die het jonge Concertgebouworkest had uitgebouwd tot een van de beste orkesten ter wereld. Hij had Amsterdam internationaal op de kaart gezet als cultuurstad.

Mengelberg, van Duitse afkomst maar voluit Nederlander – hij sprak onze taal accentloos en was een bewonderaar van koningin Wilhelmina –, nam tijdens de bezetting onvoldoende afstand van de Duitse machthebbers. De na de oorlog ingestelde Eeraad voor de Kunst veroordeelde de 74-jarige maestro daarom tot een dirigeerverbod van tien jaar.

Voor de inmiddels in Zwitserland wonende Mengelberg kwam deze slag hard aan. Het hoger beroep diende najaar 1947, met als resultaat dat de tien jaar werden teruggebracht tot zes. Zijn paspoort kreeg hij niet terug, zodat hij in feite vastzat in zijn eigen huis in Zwitserland. Zijn gezondheid ging daar snel achteruit en hij overleed in 1951, kort voor het verstrijken van de periode van uitsluiting.

Scherp

Advocaat en oud-officier van justitie Frederik Heemskerk heeft de complete 'rechtsgang' rond Mengelberg nog eens tegen het licht gehouden en zijn bevindingen neergelegd in een onderhoudend boek. Op meer dan verdienstelijke wijze weet hij de leek duidelijk te maken waar de zaak om draaide en hoe de dingen gegaan zijn. Scherp wijst hij de

fouten aan die werden gemaakt door zowel de Centrale Eeraad, die het beroep behandelde, als de verdediging, die werd gevoerd door mr. J. A. J. Bottenheim, een vriend van de dirigent. Heemskerk wijst erop dat door de band tussen advocaat en verdachte de zaak er voor laatstgenoemde niet gunstiger op werd. Bottenheims pleidooi was eerder emotioneel dan zakelijk en de rechters concludeerden dan ook dat de verdediging weinig argumenten aandroeg die pleitten in het voordeel van Mengelberg.

De auteur geeft aan waar en hoe de advocaat zijn cliënt beter had kunnen bijstaan. Zo is er in het pleidooi geen spoor van spijtbetuinging te vinden, hoewel daar alle reden toe was. Mengelberg heeft nooit de opzet gehad om zijn land schade te berokkenen met zijn gedrag, maar dat pleit hem niet vrij van schuld. Door mee te werken aan manifestaties die door de bezetter werden georganiseerd, zoals de beide concerten voor Vreugde en Arbeid, liet hij zien dat hij wel erg gemakkelijk omging met een overheid die ons land bij verrassing had onderworpen en bezig was een schrikbewind op te bouwen dat zijn weerga niet kende.

Daar doet de hulp die Mengelberg bood aan Joodse orkestleden en dito vrienden, die van dat bewind het slachtoffer dreigden te worden, weinig aan af.

Oorlogsverleden van een dirigent
Frederik Heemskerk
De Bezige Bode
1948
100 pagina's
€ 12,50
ISBN 978-90-261-1111-1

Dirigent Willem Mengelberg (1871-1951) maakt tijdens een reis van Londen naar Berlijn een tussenstop op Schiphol.

muziek

Dossier Willem Mengelberg. De geschiedenis van een zuiveringszaak,
Frederik Heemskerk; uitg. Boom, Amsterdam, 2015; ISBN 978 90 895 3490 3;
272 blz.; € 19,90.

